

1920'LER ALMANYASI'NDA MARKSİZM, FREUD VE PSİKANALİZ KARMAŞASI

Nazlı Cihan

Dr., Ludwig-Maximilians Üniversitesi, Değerler Eğitimi ve Öğretmen Yetiştirme
Araştırma Merkezi, Münih, Almanya. E-posta: nazlicihan@gmail.com

ÖZET

THE UNEVEN ENCOUNTER OF MARXISM, FREUD AND PSYCHOANALYSIS IN THE 1920'S GERMANY

ABSTRACT

1920'ler Almanyası'nda Sigmund Freud'un Marksizm tarihi açısından hangi yönüyle anlam kazandığı sorusunun yanıtı, özellikle dönemin Marksistlerinin Freud'un temellerini attığı psikanaliz kuramıyla kurdukları ilişkide somut karşılığını buluyor. Bundan dolayı, literatürde genellikle ayrı konu başlıkları üzerinden sorun-sallaştırılan bakış açılarının bütünlüklü bir çerçeveye oturtulması, Marksizm ile Sigmund Freud ve psikanaliz arasındaki karmaşık ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır. Buradan hareketle bu çalışmada öncelikle (1) psikanalizin kurumsallaşması ile birlikte kazandığı siyasal boyut; (2) Marx-Freud tartışmalarının farklı aşamaları ve bunların birbirleriyle olan tarihsel bağlantıları (3) tartışmalarda öne çıkan kişiler ve tartışmaların eksenini oluşturan konular, söz konusu döneme dair genel hatlarıyla gösterilmiştir.

Anahtar sözcükler: *Freud, psikanaliz, materyalizm, Marksizm, Freudmarksizm*

The answer to the question of what significance Sigmund Freud had in the history of Marxism in Germany in the 1920s can be found in particular in the relationship of the Marxists at the time to the theory of psychoanalysis, the foundations of which Freud laid. Therefore, putting the perspectives that are generally problematized on separate topics in the literature into an integrated framework will provide a better understanding of the complex relationship between Marxism and Sigmund Freud and psychoanalysis. On that account, in this study foremost, (1) the political dimension gained with the institutionalization of psychoanalysis; (2) the different stages of Marx-Freud debates and their historical connections with each other (3) the prominent persons in the debates and the subjects that form the core of the debates are outlined of the period in question.

Keywords: *Freud, psychoanalysis, materialism, Marxism, Freud-Marxism*

Marksizm ile psikanaliz arasındaki ilişkinin tarihini, özünde (her iki tarafın da katkısıyla) "başarısız bir deneyin tarihi" olarak değerlendirmek çok da yanlış bir saptama olmayacaktır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ne Freud'un "biyolojik materyalizmi" Marksistler için ne de Marx'ın "tarihsel materyalizmi" Freudcu psikanalistler için bir sorun oluşturmuyordu. Viyana'daki sosyalistler ile psikanalistler arasında, kuramsal tartışmaya olmasa bile en fazla karşılıklı bilgi alışverişine dayanan kişisel temaslar söz konusuydu. Bununla birlikte, 1917 Ekim Devrimi, Almanya'da 1918 Kasım Devrimi ve karşı devrimde elde edilen siyasi deneyimler, sonrasında yorumlanmayı zorunlu kılıyordu; tam da bu noktada devrim kuramının "özel faktörü" siyasetle ilgilenen herkes için bir sorun haline gelmeye başlıyordu (Dahmer, 2013). İş buraya vardığında, iki kuram (ve bu kuramları kollamak ve uygulamak için örgütlenen kişi ve kurumlar) karşı karşıya geldi. Her iki kuramın da birey ile toplumsal ilişkiler arasındaki etkileşime dair bir açıklaması vardı ve her iki kuram da toplumsal yapıyı, daha doğrusu toplum tarihini, kendi başına açıklayabileceği yönünde bir bilimsel iddia taşıyordu.

1900'lerden 1920'li yılların başlarına kadar psikanalizin hem kendini bir tedavi yöntemi olarak kanıtlamaya, hem de bir bilim dalı olarak tutunmaya çalıştığı bir ortamda, Almanyalı bir grup Marksist psikanalizci, ezilen sınıfların neden kendi çıkarlarına ters hareket ettiği sorusuna kafa yormaya başladı ve toplumsal düzenin, insanların istek ve talepleri üzerindeki etkilerini açıklamaya koyuldu. Geride kalan yüzyılın sonlarında doğmuş ve gençlik yılları Birinci Dünya Savaşı ile birlikte sona ermiş bir kuşağın temsilcileri olarak, tüm elverişli koşullara rağmen Batı Avrupa'da devrimlerin neden başarılı olamadığı sorusu etrafında, insanların neden kendi kurtuluşları için değil de yıkımları için bu kadar istekli bir şekilde savaşım verdiklerini araştırmak üzere, Marx'ın toplum kuramıyla, konunun bilimsel bir bileşeni olarak gördükleri bireylerin ruhsal ve zihinsel durumlarının çözümlemesini bütünlendirmeyi denediler ve Freud'un niyetini aşarak Marksizm ile psikanalizin sentezini üstlendiler.

İkinci Dünya Savaşı'ndan 15 yıl önce bu iki çetrefilli kuramı birleştirme girişiminde bulunan Marksist psikanalistler arasında Siegfried Bernfeld, Wilhelm Reich,

Otto Fenichel ve Erich Fromm yer alıyordu ve bu isimler Almanya'da 1920'li yıllar boyunca süren Marksizm ile psikanaliz tartışmalarına yaptıkları katkılarla özel bir önem kazanıyordu. Rus devriminin zaferine ve Alman devriminin boşa çıkartılmasına tanıklık etmiş bu isimler, Marksizm'den ve Rosa Luxemburg'un politik kuramlarından da esinlenerek ortaya koydukları çalışmalarda, toplumsal koşullar ve politik eylem arasındaki bağlantıları aydınlatmak, "gizil devrimci kolektiflerin bilinçdışı uygulamalarını" (Dahmer, 2013) açıklamak için rasyonel olmayan insan davranışlarını açıklayan bir kuramdan yararlanmak istiyorlardı. Bir bakıma "yenilginin" psikolojik açıklamasının peşine düşmüşlerdi.

Ancak, sonraları "Freudmarksizm" olarak da tanımlanan bu girişimler, yani psikanaliz ile tarihsel materyalizm arasında köprü kurma, Marksizm ile psikanalizin ortak yönlerini saptama çabaları dönüp dolaşıp, Marksist kuramın Freudcu kuram tarafından gerçekten anlamlı bir biçimde tamamlayıp tamamlayamayacağı veya maddi koşullara değil de bireylerin psikolojik hallerine odaklanmasıyla ve böylece kaynağı toplumsal ilişkilerde yatan toplumsal sorunları bireylerin kişisel sorunları olarak tanımlamasıyla Marksizmi törpüleyip törpülemeyeceği tartışmalarında düğümleniyordu.

BAŞLANGIÇ POZİSYONLARI VE İLK YAPILANMALAR

20. yüzyılın başında Sigmund Freud'un öğretisi, psikanalizin genel bir dirençle karşılandığı İmparatorluk Almanyası'nda psikiyatristler, felsefeciler ve psikologlar arasında da çok az kabul görüyordu. Almanya'da psikanaliz hareketi psikiyatrist Karl Abraham'ın 1908'de Berlin'de bir psikanaliz grubu kurması ile başlar. *Berlin Psikanaliz Derneği* (Berliner Psychoanalytische Vereinigung / BPV) adı verilen bu çalışma grubu, 1910'da *Uluslararası Psikanaliz Derneği*'nin (Internationale Psychoanalytische Vereinigung / IPV) ilk yerel grubunu oluşturuyordu. Dernek, Leipzig, Frankfurt ve Hamburg'da da yerel psikanaliz çalışma grupları kurulmasının ardından 1926'da adını *Alman Psikanaliz Derneği* (Deutsche Psychoanalytische Gesellschaft / DPG) olarak değiştirecektir. 1911'de nörolog Leonhard Seif etrafında kurulan Münih yerel grubu ise Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung arasında yaşanan kopuşun ardından dağılır ve bunun yerine Viyana'da Freud ve Alfred Adler etrafında, Zürih'te ise Ludwig Binswanger ve Jung etrafında yeni yerel gruplar kurulur (DPG, 24.04.2020).

Almanya'nın psikanaliz tarihindeki bir diğer önemli dönüm noktası, *Sosyalist Doktorlar Birliği* (Verein sozialistischer Ärzte / VSAe) üyesi Ernst Simmel'in Max Eitingon ve Karl Abraham ile birlikte Berlin Psikanaliz Derneği'ne bağlı psikanaliz polikliniğini ve *Berlin Psikanaliz Enstitüsü*'nü (Berliner Psychoanalytisches Institut / BPI) 1920 yılında kurmasıdır. 1920'lerde BPI, psikanaliz kuramının ilerici ve disiplinler arası çalışmalarıyla öne çıkan merkezi haline gelmiştir. Bunun yanı sıra

enstitü sadece Weimar Cumhuriyeti'nin kültür sanat yaşamı ile verimli bağlantılar kurmakla kalmamış, aynı zamanda (Helene Stöcker üzerinden) kadın hareketiyle, (Magnus Hirschfeld ve Carl Müller-Braunschweig üzerinden) Cinsel Araştırmalar Enstitüsü'yle ve (Wilhelm Reich ve Otto Fenichel üzerinden) komünist ve Marksist çevrelerle de kişisel bağlantılara dayalı ilişkiler geliştirmiştir (Füchtner, 2011).

BPI, 1929 yılında Karl Landauer tarafından Almanya'nın ikinci psikanaliz enstitüsü olarak kurulan *Frankfurt Psikanalitik Enstitüsü*'nün (Frankfurter Psychoanalytisches Institut / FPI) entelektüel formasyonu üzerinde de belirleyici bir etkiye sahipti. Üyelerinin birçoğu Heinrich Meng, Erich Fromm, Frieda Fromm-Reichmann ve Clara Happel gibi Berlinli analizcilerden eğitim almıştı. Günümüzde daha çok Frankfurt Okulu olarak bilinen *Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü* ile hem odalarını, hem de çalışanlarını ve öğrencilerini paylasan FPI, Max Horkheimer ve Theodor Adorno'nun *Eleştirel Kuram*'ı geliştirmelerinde önemli bir katalizör işlevi gördü. Daha sonrasında ise Hollanda'da tutuklanarak Bergen-Belsen toplama kampına gönderilen Karl Landauer dışında FPI analizcilerinin çoğu Nazi rejiminin şiddetinden kaçmayı ve Amerika Birleşik Devletleri'ne veya İsviçre'ye göç etmeyi başaracaktır.

Psikanalizin kurumsallaşma yönünde ilerlediği çizgide dernek, birlik ve enstitü gibi yapılanmaların yanı sıra dergiler de önemli bir yer tutuyordu. *Imago* dergisi (1912-1937), IPV'nin resmi yayın organı *Uluslararası Psikanaliz Dergisi* (Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, 1913-1937), *Psikanaliz Hareketi* (Die Psychoanalytische Bewegung, 1929-1933), *Tıbbi Psikanaliz Dergisi* (Internationale Zeitschrift für Ärztliche Psychoanalyse, 1913-1919) ve *Psikanalitik Pedagoji Dergisi* (Zeitschrift für Psychoanalytische Pädagogik, 1926-1937), 1920'lerin öncesinden 1930'lu yılların sonuna kadar uzanan dönemde düzenli olarak yayımlanan ve psikanalizin alanyazın altyapısının oluşmasında işlev gören dergilerdi. Freud bunların birçoğunda doğrudan yayıncı veya yayın kurulu üyesi olarak yer alıyordu.

"FREUD VE MARX'IN KURAMLARI ÇAĞIMIZA HÜKMEDİYOR" (OSBORN, 1975)

Psikanalizin Almanya'da giderek kurumsallaşması, aynı oranda politikleşmesini de kaçınılmaz kılardı. Bunda kuşkusuz Marksist psikanalistlerin büyük payı vardı. Aslında bazı sosyal demokrat, yani sosyalist hekimlerin psikanalize olan ilgisi ve bu alana yönelttikleri çalışmaları, Birinci Dünya Savaşı öncesine denk geliyor. Bununla birlikte, sosyal demokratların Viyana Psikanaliz Derneği'nde etkin olmaları, Marksizm ve psikanaliz arasındaki temel kuramsal karşıtlıkların ortaya konulmasına bir katkı sağlamamıştı (Kätzel, 1987). Konuya dair kayıt altına alınan ilk tartışma, Viyana Psikanaliz Derneği'nin 10 Mart 1909 tarihli, kamuoyuna kapalı *Çar-*

şamba Toplantısı'ydi. Bu tartışma toplantısının konusu, Alfred Adler'in kaleme aldığı ve sunumunu kendisinin yaptığı *Marksizm Psikolojisi Üzerine* (Zur Psychologie des Marxismus) başlıklı yazıydı (Nunberg ve Federn, 1977). Ama söz konusu yazıda Marksist kuram büyük ölçüde deforme edilmişti (Jones, 1962). Adler'e göre Marx, 'içgüdüsel yaşamın önceliği'ni vurguluyordu: Saldırganlık dürtüsü sınıf bilincine dönüşmüştü; politik ekonomi, işletmeciliğin motiflerinden türemiş bir öğretiliydi – Marksizmin "biyolojize edilmiş" halinin kanıtlarından bazıları bunlardı. Freud, bu argümantasyon karşısında "Adler düşünce dizgelerimizin Marx'taki kanıtını sunmuş olmadı. Marksist düzeneğin psikolojik altyapısını sağlamaya çalıştı" yorumunda bulundu (Nunberg ve Federn, 1976). Aynı toplantıda Marksizm'i "alternatif din" olarak nitelendirmek ve "analiz"in boyunduruğu altına almak için de çaba sarf edilmişti. Bu bağlamda Thom haklı olarak, sosyal demokrasinin Marksizm hakkında sahip olduğu kıt anlayışın, Marksizm ile psikanaliz arasındaki temel çatışma alanlarının üzerini örttüğüne dikkat çekiyor (Thom, 1981).

1909 tartışmasında açığa çıkan Marksizm'i psikolojik temellere dayandırma ya da gözden geçirme girişimi, savaş sonrası devrimci dönemde daha da belirgin hale geldi. Dönemin muhtemelen en solda duran psikanalisti olan Avusturyalı hekim Paul Federn, Mart 1919'da "Devrim Psikolojisi Üzerine" (Zur Psychologie der Revolution) adlı çalışmasını yayımladı (Federn, 1919). Bağımsızlara yakın duran bir sosyal demokrat olarak konseyler örgütlenmesini, toplumsal ve siyasal savaşıma girilecek zeminin biricik seçeneği ve devrimci özgürlük anlayışına en uygun yapı olarak selamlıyordu (Federn, 1919). Bununla birlikte teorik anlamda Federn'in siyasi anlayışı, tarihin ve güncelin psikolojize edildiği bir perspektifte varlık buluyordu. Tek tek bireyler üzerinde uygulanan psikanalitik çalışmalar yoluyla elde edilen psikolojik yasaları kitle psikolojisine uyarlamak istiyordu. Federn'in tarihsellik anlayışı da, Freud'da olduğu gibi, bireysel psikolojik gelişim yasalarının toplum yasalarıyla eşitlenmesini ifade ediyordu.

1920'li yılların başlarında psikanalizin artan etkisi komünist kuramcılarının da dikkatini çekmişti. O dönemde daha acil teorik-ideolojik görevler söz konusu olduğundan Almanya'da nadiren açıktan görüş bildirilse de Almanya Komünist Partisi'nin (KPD) yayın organı *Kızıl Bayrak*'ın (Rote Fahne) 26.9.1922 tarihli sayısında, tam da o günlerde Berlin'de düzenlenen Uluslararası Psikanaliz Kongresi dolayısıyla bir bildiri yayımlandı. Psikanalizin yeni bir tıbbi yöntem olarak nitelendirildiği açıklamada, uzun tedavi sürelerinden dolayı toplumun dar gelirli kesimleri için elverişsiz bir tedavi yöntemi olduğu ifade ediliyordu. Açıklamada ayrıca burjuva akademisi ne kadar reddetse ve dışlasa da psikanalizin yayılmasını engelleyemeyeceği de vurgulanıyordu. Sosyalist hareket içinde psikanalize olan ilginin arttığının, ancak psikanalizin toplumsal yaşam araştırmalarına uyarlanmaya çalışılmasına eleştiriyle bakıldığının da altı çizili-

yordu. Bu son atıf, Macar Marksist felsefeci ve teorisyen Gyorgy Lukács'ın bir makalesine dayanıyordu; Lukács makalesinde Freud'un 1921'de yayımlanan *Kitle Psikolojisi ve Ego Analizi* (Massenpsychologie und Ich-Analyse) adlı çalışmasını değerlendiriyordu: Özetle, psikanalizin geleneksel psikoloji karşısında belirli bir ilerleme olduğunu kabul ediyor ama hemen ardından onun da burjuva kuramlarının temel yanılgısına kapılmaktan kurtulamadığını ekliyor ve bu yüzden toplumsal olguları bir bütünlük içinde ele almamakla, kitleleri bireyden yola çıkarak açıklamaya çalışmakla ve sosyoekonomik koşulların etkisini dışlamakla eleştiriyordu. İnsanın tarihsel bakıştan yoksun ve bireyci bir çerçeveye oturtulduğu, burjuva birey ile "kendi başına" insanın bir tutulduğu saptamasıyla Freudcu kuramsal pozisyonun en zayıf noktasını ortaya koyuyordu (Lukács, 1922).

PSIKANALİZDEN UZAKLAŞMA VE ELEŞTİRİ

1924'ten itibaren ise ilgi yerini daha çok kapsamlı bir hesaplaşmaya bırakmaya başladı ve psikanalizin Marksist eleştirisi devreye girdi. 1925 yılında yayınlanan *Marksizm Bayrağı Altında* (Unter dem Banner des Marxismus) dergisinin ilk sayısında Sovyet felsefeci Vladimir Jurinetz'in *Psikanaliz ve Marksizm* (Psychoanalyse und Marxismus) başlıklı bir eleştiri yazısı yayımlandı. Ardı sıra Ocak 1926'da ise August Thalheimer'in *Avusturya Marksizmi'nin Çözülüşü* (Die Auflösung des Austromarxismus) başlıklı makalesi geldi. Aynı yıl, *Enternasyonal* (Die Internationale) dergisinde de Peter Maslowski'nin psikanalize eleştiri yönelttiği bir yazısı yer aldı. Ve nihayet Mayıs 1926'da Abram Deborin, Sovyet felsefesi temelinde Freudizm ile hesaplaşmaya girişti (Kätzel; 1981).

Burada en önemli örnekleri anılan eleştirilerin odağına, Freudizmin işçi sınıfı hareketinin devrimci mücadelesi ile çelişen ideolojik pozisyonları yerleştiriliyordu. Freud'un çalışmalarında varlık bulan, toplumsal davranışların dürtülerin belirlenimindeki zorunluluklara bağlandığı, örgütlü toplumlardaki birey davranışlarının olumsuz olarak değerlendirildiği ve kitlelere ilerici bir rol atfedilmediği türden yaklaşımlar elbette devrimci Marksistlerce tepkiyle karşılanacak ve ideolojik bir zeminde sorgulanacaktı (Thom, 1981).

Bir başka önemli nokta da Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra psikanaliz ile ilgili adeta bir görüş ve fikir enflasyonu yaşanmasıdır. Bu dönemde az çok uzman sayılan herkes, psikanalizi çeşitli olguları açıklamak ve bir de Aurel Kolnai (*Psychoanalyse und Soziologie*, 1920) ya da Hendrik de Man (*Zur Psychologie des Sozialismus*, 1927) gibi farklı örneklerde olduğu üzere Marksizm'i itibarsızlaştırmak için kullandı (Kätzel, 1987).

Burada esas olarak psikanalizle bir hesaplaşma değil, daha ziyade argümanların dayandırıldığı Freudizm ile mücadele söz konusuydu. Thom, bu eksende dönen tar-

tışmaların tarihsel aşamalarını Marksistlerin perspektifinden şöyle özetliyor:

1. Alfred Adler gibi sosyal demokrat psikanalistler (bkz. 1909 “Çarşamba Topluluğu” tartışması), Marksist fikirleri psikanalize taşımaya çalıştı. Freud’un düşünceleri de 1920 yılına kadar ilerici tanımlamasını hak ediyordu. (Thom özellikle, Freud’un burjuva cinsel ahlakına karşı mücadelesi ve geliştirdiği nevroz kavramı ile terapi tekniği örneklerinden yola çıkıyor).
2. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Freud, Marksist eleştirel toplum kuramıyla çelişen tezlerini daha yüksek sesle dillendirmeye başladı. Kolnai (1920) veya Federn (1919) tarafından ortaya konulan çalışmalar, Marksizmi psikanaliz yoluyla itibarsızlaştıran bu “antikomünist eğilimi” teşvik etti. Bu dönem tartışmalarının yarattığı ortam şu şekilde özetlenebilir:
 - Psikanalizin kavramlarına atıfla işçi hareketine karşı bir konumlanma;
 - Psikanaliz yoluyla Marksizmi “tamamlama” girişimleri ve bunun yol açtığı karmaşa;
 - Buradan tetiklenerek Marksist hareket içinde beliren ideolojik yön kaybı (Wilhelm Reich, bu nedenle kendisine karşı cephe alınan örneklerden biriydi).
3. Marx-Freud çatışmasının üçüncü aşaması: Frankfurt Okulu tarafından özellikle sürgün döneminde geliştirilen *Eleştirel Kuram*’ın temel kuramsal çıkış noktası olarak alındığı “1968’lerin Marksizm ve psikanaliz tartışması” (Thom, 1981).

Tam bu noktada, dönemsel bağlamda yazının konusuyla doğrudan ilgisi olmasa da, kuruluşunun temelleri ve tartışmanın kökleri 1920’li yıllara dayandığı için, ama daha da önemlisi ilerleyen yıllarda Marksizm tarihinin Almanya’daki seyri bakımından belirleyici bir etkiye sahip olduğu için *Eleştirel Kuram ve Frankfurt Okulu* ile ilgili bir parantez açmak tamamlayıcı olacaktır.

FRANKFURT OKULU DÖNEMECİ

Frankfurt 1920’lerin başında kendine özgü bir entelektüel atmosfer sunuyordu. Örneğin Heidelberg, II. Wilhelm döneminin liberal ruhunu geliştirmeye devam ederken, sanatsal faaliyetler ve bohem yaşam tarzı konusunda Münih ve Berlin birbiriyle yarışlıyordu. Frankfurt ise yeni entelektüel akımların çekim merkezi haline gelmişti. Gestalt psikolojisi, Ortaçağ ve Georgian dönem araştırmaları, Marksizm, psikanaliz ve bilgi sosyolojisi gibi bilim dalları burada çok sayıda entelektüel çevreden alıcı buldu ve *Frankfurt Gazetesi*, *Bağımsız Yahudi*

Eğitim Evi ve Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü gibi yeni yapıların temelleri atılmış oldu (Albrecht, 2019).

Eleştirel Kuram, 20. yüzyılın ilk yarısında Hegel, Marx ve Freud’dan esinlenen temsilcilerinin (özellikle Max Horkheimer, Theodor W. Adorno ve Herbert Marcuse) *Frankfurt Okulu* adı altında bir araya geldiği ve burjuva-kapitalist toplumun ideolojik eleştirisini ifade eden bir kuram olarak yola çıktı. 1923 yılında Frankfurt’ta kurulan *Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü* (Institut für Sozialforschung / IfS) her ikisinin de merkezi olarak biliniyor. Frankfurt Psikanaliz Enstitüsü ile ortak çalışmalar yürüten IfS’in kuruluşu, Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte uluslararası sosyalist işçi hareketi saflarında beliren kriz dönemi diye nitelendirilebilecek bir tarihsel arka planda gerçekleşti: İkinci Enternasyonal 1914’te bölünmüştü, Orta ve Güney Avrupa’daki (1918-1923) devrimler başarısız olmuştu ve faşizm 1922’de İtalya’da iktidarı ele geçirmişti. Perry Anderson’a göre, Batı’daki bu tarihsel verili durum, Marksizm’in siyasal pratikten yapısal olarak ayrışmasına, ağırlık noktası “felsefeye” yönelen bir zemin kaymasına uğramasına ve akademik alana demirlemesine yol açtı (Anderson, 1978). Böylece Batı’da, özellikle de Almanya, Fransa ve İtalya’da, Maurice Merleau-Ponty’nin daha sonra *Batı Marksizmi* diye tanımladığı, Leninist siyasete ve Sovyet pratiğine eleştirel yaklaşan bir akım ortaya çıkmıştı (Merleau-Ponty, 1968).

Batı Marksizmi’nin ağırlık noktasının felsefeye kayması ve akademikleşmesi, IfS’in kuruluş amaçlarını ve özellikle de erken evrelerinin ruhunu biçimlendirdi. Başarısız olan 1918 Alman Kasım Devrimi, işçi hareketinin hanesine sosyalist devrime dair gelecek beklentisini körelten bir yenilgi olarak yazıldı. 1927 yılında yayımlandığı *Alacakaranlık* (Dämmerung) başlıklı makale derlemesinde “*Alman İşçi Sınıfının Acizliği*”ni (Die Ohnmacht der deutschen Arbeiterklasse) çözümleyen Horkheimer, işçi sınıfının bundan böyle sosyalizm için öncü sınıfsal güç olmadığını ileri sürüyordu (Jeffries, 2019). Daha da ötesi, Horkheimer çevresinden hiç kimse işçi sınıfı için umut beslemiyordu (Wiggershaus, 1987).

Enstitünün ilk yıllarında Marksizm’in bilimsel niteliği korunmuştu, ancak hâlihazırda işçi partileriyle pratik hiçbir bağlantısı bulunmuyordu. Enstitü yönetiminin Max Horkheimer’e geçmesiyle, Marx’ın düşüncelerinin “değişen tarihsel koşullar altında sürdürülmesini” temsil eden bir kuram türü baskın hale gelmeye başladı. Önceleri *materyalizm* terimiyle tanımlanan bu yaklaşım, kısa süre sonra *Eleştirel Kuram* olarak anılacaktı (Honeth, 1985). Frankfurt Okulu’nun Marx-Freud tartışmalarındaki rolünü ayrıntılı ele almak elbette daha doğru olacaktır. Ancak konu başlığı bağlamında, 1929’da kurulan Frankfurt Psikanaliz Enstitüsü, 1931’den itibaren Max Horkheimer tarafından yönetilen ve 1930’dan itibaren Erich Fromm’un üyesi olduğu IfS ile yakın bağlantısı nedeniyle özel bir önem kazanmıştır.

ÖNE ÇIKAN İSİMLER VE FARKLI YAKLAŞIMLAR

1925'ten 1940'a kadar Freud'un bazı öğrencileri psikanaliz ve Marksizm sentezini denedi ve bu denemeler çoğu zaman tartışmalı sonuçlara yol açtı. Bu grubun en bilinen isimleri Siegfried Bernstein, Otto Fenichel, Erich Fromm ve Wilhelm Reich'tir. Bazı kaynaklar, Wilhelm Reich'ı psikanalitik anlayışlardan siyasi sonuçlar çıkarmak isteyen bu grubun en orijinal zihni olarak tanımlar.

Wilhelm Reich'ın psikanalitik ve toplumsal yapı açısından ilgisi 1920'lerin başından itibaren dürtü kuramına, özellikle de cinselliğe odaklanmıştı. Reich, geleneksel cinsel ahlaka, evlilik kurumuna, orta sınıf aile yapısına ve insanların ekonomik politik yetersizliğine karşı mücadelesine o dönemde başladı. Bu görüşlere sahip birinin sol partilerle temas arayışına girişmesi ise kaçınılmazdı ve Reich, önce Avusturya'daki Sosyal Demokrat Parti'ye katıldı, sonra da komünist oldu. KPD içerisinde cinsel politikalar konusundaki düşünceleriyle öne çıktı ve *Seks-Pol* olarak adlandırdığı, cinsel aydınlanmaya yönelik bir kitle hareketi örmeye başladı (Rattner ve Danzer, 2009). Bu, hem psikanalistleri hem de KPD'nin parti liderliğini aynı ölçüde endişelendiriyordu.

Freud'un kendisi ve psikanaliz derneği üyelerinin çoğunluğu, parti üyesi oldukları bilinen komünistlerin psikanaliz derneğinde öne çıkmasıyla, yükselen faşizm karşısında zaten risk altında olan psikanaliz girişiminin sağdan gelebilecek politik saldırılara maruz kalmasından çekiniyordu (Reich, 1967). İdeolojik-politik tarafsızlıklarını vurgulayarak, yükselmekte olan faşizm karşısında Almanya ve Avusturya'da psikanalizin örgütsel varlığını koruyabilmeyi umuyorlardı. Freud'un, Reich'ın "mazoşist karakter" üzerine yazdığı makaleye verdiği tepkinin arkasında da bu refleks yatar (Dahmer, 2013).

Reich'in Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin (IPV/IPA) bu tutumuna dair görüşleri, Uluslararası Psikanaliz Yayınevi'nin, Reich'in *Karakter Analizi* (Charakteranalyse) kitabının yayımlanmayacağını açıklamasına ve anlaşılmayı iptal etmesine verdiği yanıtta şöyle ifade ediliyor:

"Psikanalizin sosyolojik-kültürel niteliği herhangi bir önlemle yeryüzünden silinemez. (...) Psikanalizin devrimci işçi hareketi ile ilişkileri ne kadar zor ve karmaşık olsa da; psikanaliz ve Marksizm arasındaki çatışmanın nihai sonucu belirsiz olsa da, analizci kuramın devrimci olduğu ve bu nedenle de yerinin işçi hareketi saflarında olduğu gerçeğini kimse değiştiremez. Bu nedenle bugün en önemli görevin, ne pahasına olursa olsun analizcinin varlığını değil, psikanalizin varlığını korumak ve onun daha da gelişmesini sağlamak olduğu kanısındayım... Tarihsel süreç hiçbir şekilde Hitler ile sona ermedi. Psikanalizin tarihsel varlık nedeninin ve sosyolojik işlevinin kanıtlanması gerekiyorsa: Tarihsel gelişimin mevcut aşaması bu kanıtı sağlamalıdır" (Reich, 1967).

Burada Reich aynı zamanda, sol partilerin psikolojik ve

politik olarak bir hayli şaşkın ve akılları karışmış olarak karşılarında buldukları faşizmin yükselişi konusunda uyarıyordu. Reich'in dönemin güncel olaylarıyla ilgili araştırmalarından çıkardığı sonuçlar, 1933 yılında *Faşizmin Kitle Psikolojisi* (Massenpsychologie des Faschismus) ile kitaplaştırıldı. Sonrasında ise hem IPA'den hem de KPD'den atılmıştı.

Faşist hareketin yarattığı kitle hezeyanı hakkında bir psikanalistin yazdığı ilk önemli yapıt buydu. Freud'un diğer tilmizleri faşist dönem sorununu az çok sessiz kalarak göz ardı etseler de Reich en azından bu güncel siyasal sorunu gündeme getirmeyi ve karşısına bir çözüm koymayı denedi. Reich faşizm sorununu ele alırken Marksist çözümlemeleri psikanalitik ve cinsel-ekonomik yaklaşımlarla da destekledi. Ona göre, insanların ideolojilerinin, üretim koşullarından daha yavaş değiştiği gerçeği yadsınamazdı: Psikolojik faktör daima ekonomik gelişmelerin ağır aksak gerisinden gelirdi. Bu yüzden, Nazizm'in halkın tamamını büyüleyebilecek bir hareket olarak kavranabilmesi için, işçilerin ve küçük burjuvanın ruhsal ve zihinsel durumu dikkate alınmak zorundaydı (Reich, 1971).

Reich'in IPA çatısı altında geliştirdiği ve Otto Fenichel'in yönettiği *Marksist Muhalefet* (Marxistische Opposition) kısa ömürlü bir seyir izledi ve sosyo-psikolojiye yönelik anlamlı bilimsel çalışmalar üretmeden dağıldı. Oluşumun yayın organı olan "*Politik Psikoloji ve Cinsel Ekonomi Dergisi*" (Zeitschrift für Politische Psychologie und Sexualökonomie / ZPPS), Reich ve az sayıdaki takipçileri için verimli bir yayın aracı işlevi görüyordu, ancak bu dergi "*Sınıf Bilinci*" (ZPPS, 1934) yazısının yanı sıra "*Cinsel Ekonomi*" (ZPPS, 1935) ile ilgili oluşturduğu program ve ilginç politik ifadeleri dışında, Reich'in psikanalizden önce *vegetoterapiye* (istem dışılık terapisi) sonra da *orgonomiye* (evrensel yaşam gücü) geçişini belgelemekten öteye geçemedi (Teschitz, 1934).

Marksist Muhalefet'in IPA içerisindeki bir görevi de, psikanalizde hâkim olan "burjuva felsefesine" karşı "doğa bilimlerini" savunmaktı: "*Bilim insanı Freud'un yanında, muhafazakâr Freud'a karşı; orgazm kuramı için, Ölüm İçgüdüsü kuramına karşı*" (Reich, 1935).

Psikanalizin teorik ve pratik anlamda esas parlak dönemine sosyalizmde kavuşacağını düşünen Reich'a göre tam da bu nedenle, burjuvazi ve gerici muhalifleri tarafından bastırılmaması için sosyalist hareketin acil görevlerinden biri, psikanaliz ile Marksizm'in senteziydi. Bu nedenle, IPA içindeki ya da çevresindeki Marksist Muhalefet oluşumunda etkin olduğu dönemdeki çalışmalarında, Freud ve Marx'ın öğretilerini evrensel bir politik psikolojide birleştirmek istedi. Dikkate değer bir tutarlılıkla, burjuva psikoterapistlerin gözünden kaçan devrimci düşünce sistemlerindeki boşlukları göstermeye çalıştı (Rattner ve Danzer, 2009).

1933 yılında KPD'den, 1934 yılında da IPA'den ihraç

edilmesiyle sonuçlanan sürecin ardından Reich'in ortaya koyduğu çalışmaları da, her ne kadar kişiliğinde ortaya çıkan paranoyak gelişmeler sonucunda takıntılı bir cinsel mistisizmle gölgelense de "devrimci fırça darbeleri" barındırmaya devam etti. Ancak, 1968 hareketinin isyankâr öğrencileri arasında ve özellikle de cinsel özgürlük taleplerinin öne çıkmasında Reich'in geliştirdiği *Orgon varsayımının* yankı bulması, Reich'ta ele alınan konuların da tarihsel ve diyalektik materyalizmden ne ölçüde uzak düştüğüne dair bir fikir veriyor.

Reich'in sergilediği tüm bu belirsizlikler ve parlak özensizlikler, Luzern'de düzenlenen 13. Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde IPA'den ihraç edilmesi ve yakın çalışma arkadaşı Otto Fenichel ile ilişkisinin kopmasıyla biten sürecin de tetikleyicisi olmuştu. Reich'a göre Fenichel bu karar karşısında pasif bir tutum takınarak kendisine ihanet etmişti (Rattner ve Danzer, 2009).

Psikanalizin ikinci kuşağının en önemli temsilcilerinden Otto Fenichel Marksist sosyolojiyi Reich'tan (yetkin olduğu kadarıyla) öğrenmişti ve Reich'ın 1925-1935 yılları arasında psikanalize katkı yapan önemli çalışmalarının psikanaliz çevresinde kabul görmesine önemli ölçüde destek olmuştu. Fenichel, psikanalitik psikolojiyi diğer psikanalistlerden daha tutarlı bir şekilde eleştiriyordu. Fenichel (Reich ile uyumlu bir biçimde) psikanalizi ideolojik olmayan bir doğa bilimi olarak kavıyor ve "doğa bilimsel" sürecini Marksizm ile temel ortak nokta olarak görüyordu (Jacoby, 1983). Bir konferansta sunduğu *"Geleceğin Diyalektik Materyalist Psikolojisinin Tohumu Olarak Psikanaliz Üzerine"* başlıklı programatik bildirgede şöyle diyordu:

"Doğa bilimleri, gerçek olguları tanımlar ve açıklar. 'Gerçek', deneyim dünyamızda verili olandır. Psişik olan da gerçektir çünkü doğrudan iç algıyla ilgilidir. 'Fiziksel dünya' ve 'Psişik dünya'; ikisi de doğada gerçektir ve aynı bilimsel çalışma yöntemleri kullanılarak incelenmelidir" (Fenichel, 1934).

Bu deklarasyon, yanıttan daha çok soru barındırıyordu. Psikanaliz bir yandan biyoloji bilimine dâhil edilirken, diğer yandan "tarih bilimi", yani toplumsal yaşam öyküsünün bilimi olarak tanımlanıyordu. Fenichel'e göre psikanaliz "tek tek her bireyin" materyalist tarihiydi ve birçok bireyi aynı yöntemle inceleyerek *"biyolojik koşullarla dışsal etkilerin çatışmasının genel ilkelerini"* formüle etmeyi, *"genel itibarıyla insanın materyalist tarihinin doğal bilimi"* olmayı hedefliyordu (Fenichel, 1934). Psikanaliz yönteminin kendisi tartışılmıyordu burada: Bir yandan Fenichel psikanalizin yöntemini doğa bilimlerinin yöntemiyle eşit tutarken, diğer yandan *"diğer bilim alanlarında, 'Marksist olmak', Marx'ın politik ekonomide kullandığı ilkeleri kendi bilimine uygulamaktan başka bir şey ifade etmez"* diyordu (Jacoby, 1983). Özetle sosyoloji ve psikoloji (biçimsel olarak) bilimsel-diyalektik yapıları üzerinden birbirine bağlanıyor, ancak nesnelere göre birbirinden ayrıştırılıyordu. Otto Fenichel'in psika-

nalize ve tarihsel materyalizme katkıları, özellikle Wilhelm Reich ile yürüttüğü kısa dönemli çalışmalardan ve Uluslararası Psikanaliz Derneği içerisinde Marksist psikanalistlerin oluşturduğu *Marksist Muhalefet* grubundaki çalışmalarından oluşuyor. II. Dünya Savaşı yıllarında bu grubun üyeleri ve sempatizanları, Fenichel'in düzenli olarak gönderdiği bilgilendirici mektuplar (Rundbriefe) yoluyla 1934'ten 1945'e kadar sürgünde de birbirleriyle temas halinde kaldılar.

Siegfried Bernfeld psikanaliz ile Marksizm sentezinin en tartışmalı propagandacılarından biri ve bu girişimin en önemli uğraklarından birisi olan Freudomarksizm'in kaynaklarından (Kätzel, 1987). Bernfeld'in psikanaliz ile Marksizm arasındaki ilişkiyi netleştirmeye ilk katkısı 1925 tarihli *Sisifos veya Eğitimin Sınırları* (Sisyphos oder die Grenzen der Erziehung) adlı çalışmasıydı. Bernfeld sorular formüle ediyordu: Çoğunluk, kendisini sömüren azınlığı neden *"basitçe yok etmiyor?"* ve *"yenilgiye uğrayanların, kendilerini kazanan taraf olarak görmeleri nasıl mümkün oluyor?"* Ardından da ekliyordu: *"Sosyalizm, ezilen sınıfı bütünüyle kavramış olsaydı, 1918'de çoktan kazanmış olacaktı."* Ve formüle ettiği soruları yanıtlıyordu: *"Ya sömürdüklerine dair veya başka bir toplum yapısının mümkün olduğuna dair bir kavrayışları yok; ya da sosyalleşme sürecinde benimsedikleri normların kırdığı cesaretleri"* (Dahmer, 2013).

Bernfeld, Marx'a ve Freud'a dayanarak, eğitimcilere eğitimin sınırlarını göstermek istiyordu; sadece çocukların ve eğitimcilerin ruhsal durumlarının çizdiği psikolojik sınırları değil, her şeyden önce, nesnel işlevi eğitimcilerin çabalarını kırmak olan eğitimin kurumsal örgütlenmesinin çizdiği sosyal sınırları. Psikanalizi bilimsel pedagoji için verimli hale getirme çabalarına ek olarak, Bernfeld dikkatini iki hedefe daha odaklamıştı: psikanalizin bilimsel temelini açıklığa kavuşturmak ve psikanalizin sosyal boyutunu araştırarak psikanaliz ile sosyoloji arasındaki yakın ilişkiyi anlaşılır hale getirmek (Kätzel, 1987).

Bu çabalar tematik ve yöntemsel bir benzerlikle, Erich Fromm'un eşzamanlı olarak yayınlanan çalışmalarına denk gelir. Fromm'un psikolojide sosyal olana yönelimi onu Freudcu psikolojiden psikolojik kategorilere göre belirlenmiş bir toplum tarihi yazıcılığına götürür. Keza Erich Fromm için, üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra iki düşünür büyük bir önem kazanmış: Karl Marx ve Sigmund Freud. Bunda, Heidelberg'de özel bir sanatoryum işleten ve Fromm'un ilk analisti olan psikiyatrist Frieda Reichmann ile karşılaşmasının da kuşkusuz belirleyici bir etkisi vardır. Erich Fromm ile Frieda Reichmann'ın 1926'da evlenmeleri, dönemin psikoterapi çevreleri için olağandışı bir durum değildir; tıpkı bir süre sonra boşanmaları gibi.

Fromm daha çok, sosyal bilimler ve toplum kuramı, daha doğrusu sosyoloji alanında devinmiştir. Çalışmalarını, ilk iki döneminde Marksizm'i ve psikanalizi antropoloji

zemininde sentezlemenin yollarını aradığı üç döneme ayırmak mümkündür; geç, yani üçüncü dönem çalışmalarında ise dinsel bakış açıları beliriyor. İlk yazılarında Fromm'un düşünceleri, dünya görüşünün sabit noktaları olan Marx ve Freud etrafında dönerken, kurucusu olduğu Frankfurt Psikanaliz Enstitüsü üzerinden bağlantı kurduğu Max Horkheimer başkanlığındaki Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü ile ortak çalışmalar yürütmesiyle psikanalizden sosyal psikolojiye evriliyor. Bu yöneliş Fromm'un, Freud'un öğretisini kültür ve toplumdaki otoriterlik kuramlarıyla birbirine bağlamaya girişmesine ve çalışmalarının ağırlık noktasının, sosyal psikoloji alanına kaymasına ve Marksizm'den adım adım uzaklaşmasına yol açıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde geçirdiği sürgün yıllarında Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü ile ilişkisi devam ediyor, ancak Fromm'un sergilediği kuramsal sapmalar giderek gerginliğe yol açıyor ve nihayet Theodor W. Adorno'nun enstitünün başına geçmesiyle derin bir uzlaşmazlığa dönüşüyor. Fromm özellikle *Özgürlük Korkusu* (1941) başlıklı makalesiyle sadece Adorno'nun şiddetli eleştirileriyle karşılaşmakla kalmıyor, söz konusu yazıda psikanalizin ilkelerini temelden olumsuzlaması nedeniyle psikanalist meslektaşları ile de kopuyor (Fallend, 2000).

KARŞIDEVRİM ALTINDA TARTIŞMALAR VE SENTEZ GİRİŞİMLERİ

1920'lerin Almanyası'nda Marksistlerin psikanalizin sosyalizmle ilişkisini, daha doğrusu psikanalizin sosyalizmin bilimsel temelleri ve Marx'ın öğretileri ile olan ilişkisini irdelemeye ve belirlemeye gayret ettikleri başat platform, kurumların yayın organları ve dergilerdi. Tartışmaların ağırlıklı olarak yazılı aktarımlarla sürdüğü bu dönemde, nadiren de olsa konunun karşılıklı görüşüldüğü resmi toplantılar da düzenleniyordu.

Haziran 1926'da *Alman Sosyalist Doktorlar Birliği*'nin Berlin'de *Sosyalizm ve Psikanaliz* üzerine düzenlediği ilk "resmi" tartışma toplantısı, konunun karşılıklı olarak nasıl ele alındığına ve somut olarak nasıl tartışıldığına dair bir fikir vermesi açısından en kapsamlı belgedir. Giriş konuşmasını Siegfried Bernfeld'in yaptığı ve Barbara Lantos, Ernst Simmel gibi dönemin etkili psikanalistlerinin de katıldığı toplantıya dair gözlem ve çözümlemelerini 1928 yılında *Imago* dergisinde yayımlanan makalesinde aktaran Otto Fenichel, ortaya atılan temel düşünceye ve bununla ilgili yürütülen tartışmalara ışık tutuyor (Fenichel, 1928).

Bernfeld, öncüllerine göre sorunu daha derin ve daha bütünlüklü bir yaklaşımla ele alır. En özlü biçimde, genellikle düşünce akışına işaret ederek söz konusu iki bilimsel alanın neden sadece uyumlu görünmekle kalmayıp birbirleriyle ilişkili olduğunu açıklamaya çalışır. Toplantının açılış konuşmasında da "*Psikanaliz, sınıf mücadelesinde proletaryaya nasıl yardımcı olur?*" sorusunu "yanıtlamak için erken" olduğunu belirten Bern-

feld, öncelikle psikanalizin ve Marksizmin birbiriyle "uyumlu" olduğunu göstermeye çalışır. Bernfeld'e göre her iki kuramın yöntem anlayışı, yakınlıklarını belirliyordur. Psikanalizin, mutlaka Marksizm'le çelişen araştırma sonuçlarına veya siyasi sonuçlara vardığı/varması gerektiği kanıtlanamaz bir olgudur ve psikanalizi resmi psikolojiden ayıran temel özellik "genetik bakış açısı" olduğundan, yöntemi de "tarihsel" olarak tanımlanmalıdır. Bernfeld Freud'un psikanalizini, her şeyden önce yorum tekniği nedeniyle, "diyalektik psikolojiye" bir ilk adım olarak görmektedir:

"Psikanalizin yöntemi, ereği ve araştırma vurgusu, kendi nesnesi (ruhsal yaşam tarihi) bakımından Marksist görüşün nesnesiyle (toplum tarihi) kurduğu ilişkiyle karşılık gelir. Bu içsel yakınlık rastlantısal değildir, tersine doğası gereğidir, çünkü ruhsal yaşam ve toplumsal yaşam diyalektik süreçlerdir ve doğru kavrayış, bunun doğasının bilinçli keşfinde yatar" (Fenichel, 1928).

Ardı sıra açılan tartışmada, Otto Kaus ve Otto Müller, *Adler'in Bireysel Psikolojisi*'nin temsilcileri olarak, Freud'un kuramına karşı (cinselliğe fazla vurgu yapıldığı gerekçesiyle) olağan itirazlarını dile getirirler. Müller, Bernfeld'in kanıtlarının zayıf yönlerine dikkat çekerek "...psikanaliz ve Marksizm'in düşünce biçimleri arasında biçimsel benzeşmeler göstermekle yetindiğini" belirtir. Kaus'un eleştirisi ise daha sert olur ve Kaus, Bernfeld'in kurduğu ilişkilerin "*doğabilimleri tarafından oluşturulan tüm kuramlar arasında*" pekâlâ kurulabileceği ve temel bağlantılar hakkında hiçbir bilgi sunmadığını dile getirir. Ona göre "*Adler'in temsil ettiği psikoloji Marksizm'e Freud'unkinden*" daha yakındır. Toplantıda Alman Marksist teorisyen August Thalheimer'in görüşlerini temsil eden kanadın tartışmada sunduğu görüş ise, ekonomik yasalar ve bunlardan ileri gelen politikalar ile ilgili olan Marksizm'in karşısında, "*bireysel yakınlıklarla ilgilenen Freudizmin yok hükmünde olduğu*" yönündedir. Bu ekibe göre de sosyal olgular ancak toplumsal kuramlarla açıklanabilir (Fenichel, 1928).

Aynı toplantıda Barbara Lantos ise "*rasyonel olmayan, gerçek gereksinimlere uyarlanmayan davranışın*" bilinçdışı saplanmaya bağlanması gerektiği, yani psikolojik olarak açıklanması gerektiği görüşündedir. Lantos'a göre büyük toplumsal yığınların kendi çıkarlarına ters hareket etmeleri ve tam da ezilenlerin sınıf çıkarları konusunda aldatılmaya daha yatkın olmaları, daha ayrıntılı bir açıklamaya ihtiyaç duymaktadır. Lantos, daha sonraki dönemlerde *Marksizm ve Psikanaliz* ile *Freud ve Marx* kitaplarının yazarı olan Reuben Osborn'un ve Alman Marksist felsefeci Ernst Bloch'un da savunacakları bir düşünceye katkıda bulunuyordu: *devrimci amaçlara hizmet edecek, psikanalizin öğretisiyle desteklenmiş bir kitlesel manipülasyon projesi*. Buna göre, ancak kişi kültürünün rolü belli bir dereceye kadar netleştirildiğinde - ve bu elbette sadece psikanaliz yöntemiyle mümkündü - bu kült, işçi sınıfı mücadelesini ilerletecek ve böylece

doğru bir toplumsal hatta yönlendirilebilecekti.

Somut kararların ve yönelimlerin belirlenemediği bu toplantı, Ernst Simmel'in, Freud'un öğrencilerine sınıf mücadelesi kuramını dikkate alan *psikanalitik bir sosyal psikoloji* geliştirmelerini ve böylece sadece Freud'un ayak izlerini takip etmenin yeterli olacağı, tamamlayıcı bir çalışma geliştirmelerini salık verdiği bitiş konuşmasıyla sona erer (Dahmer, 2013).

BİR DE FREUD'UN CEPHESİNDEN

Freud, kelimenin gerçek anlamıyla politik bir insan değildi. Kendince insanlığın ilerlemesine katkıda bulunmayı amaçladığı spesifik bilim alanı onu, büyük toplumsal olgulardan daha çok ilgilendiriyordu. Bu nedenle ilk dönem çalışmalarında siyaset hakkında neredeyse hiçbir görüş ve tavır alışı yer almıyordu. Psikanalizin kurucusunun siyasi tutuculuğu orada burada su yüzüne çıksa da siyasi görüş ayrılıklarında doğrudan taraf tutacak bir boyuta ulaşmıyordu. Öte yandan Freud'un Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle milliyetçi bir coşkuya kapıldığı ve başlangıçta Alman silahlarının zaferini gözlediği de biliniyor. Mektuplarında safça bir kaygısızlıkla, tüm libidosunun Avusturya-Macaristan'a ait olduğunu ve anavatanın zaferini dilediğini ifade ediyordu (Rattner ve Danzer, 2009).

Ne var ki, şovenist etkilenmesi uzun sürmedi. Daha sonraki yorumlarında Freud, saldırganlığı ve acımasızlığı ortadan kaldırmak bir yana dursun, bunları tekellerine alan uygarlık timsali devletlerle ilgili sert eleştiriler kaleme aldı. Savaşın insan hayatı ve kültür varlıkları üzerinde yarattığı muazzam yıkım karşısında derin bir karamsarlığa kapılmıştı.

Böylelikle siyasi konular, tüm ilgisini yalnızca mesleğine ve bilimine adanmış Freud'un görüş alanına girmiş oldu. Freud'un 1918'den sonra yazdığı yazılara göz atıldığında, daha önce dışladığı siyasi gerçekliğe daha sık atıfta bulunduğu görülebilir. Örneğin *Kitle Psikolojisi ve Ego Analizi*'nde (1921) faşist kitle hareketleri üzerine yorum yapar (Rattner ve Danzer, 2009). Adı geçen çalışmada Bolşevizm'i de aynı kategoride değerlendirir.

Freud'un Marksizm hakkında elbette bazı fikirleri vardı:

"K. Marx'ın, toplumun ekonomik yapısının ve çeşitli ekonomik biçimlerin insan yaşamının tüm alanlarına etkisi hakkındaki çalışmaları, günümüzde yadsınamaz bir yetkinlik kazandı. Tabii ki, ne ölçüde doğru veya yanlış olduklarını bilemiyorum. Toplumsal yapının gelişiminin bir doğa tarihi süreci olduğu ya da toplumsal katmanların değişiminin diyalektik bir sürece dayandığı gibi Marksist kuramın bazı önermeleri beni hayrete düşürdü" (Freud, 1933).

Freud, daha önce ihmal edilmiş önemli bağlantıları or-

taya çıkardığı için Marksizm'i övüyordu. Ancak, Freud Marx'ın birçok eleştirmeni gibi kuramı indirgeyerek katalaştırıyor ve ekonomik koşulların insanların toplumdaki davranışlarını belirleyen tek unsur olduğu görüşünü dogmatik bir varsayım olarak değerlendiriyor ve bu görüşü reddediyordu. Ona göre ancak kapsamlı psikoloji bilimi ile tamamlandığı koşulda Marksizm, muhtemelen gerçek bir toplum bilimi olabilirdi (Kätzel, 1987).

Freud'un komünist öğrencileri, ustalarının komünizme karşı olumlu bir yaklaşım sergilemesinden memnun olurlardı kuşkusuz. Gerçekten de Freud zaman zaman küçük tavizler vermeye hazırdı. Büyük olasılıkla kendi hümanist idealleri ile sosyalizmin ve komünizmin tarif ettiği insanca yaşam ilkesi arasında bir mutabakat hissediyordu. Ancak, devrimci eğilimlerin düşünce özgürlüğünü ortadan kaldıracığından, sivil hakların kısıtlanacağından ve kendisinin inandığı aydınlanma ideallerine aykırı yeni bir teokrasinin inşa edileceğinden endişe ettiğini de gizlemiyordu (Sandkühler, 1970).

Özetle, Freud bir bilim insanı olarak ilerici ve bir siyasetçi (tabir uygunsa) olarak muhafazakârdı. Freud'un Marksizm'e ve kuramsal olarak sosyalizme karşı konumlanışı da değişkenlik gösteriyordu; Bolşevizm'e karşı ise açık ve kararlı bir reddediş söz konusuydu (Sandkühler, 1970).

BİTİRİRKEN

Freud'un izinden giden "solcu" psikanalistler amaçları konusunda hemfikirlerdir: psikanalizin Marksizm'e entegrasyonu. Ancak teorik ve siyasi görüş farklılıkları, bilimsel bir işbirliğini mümkün kılmayacak kadar derindir. Bu anlamda 1920'ler, en fazla "*karşı devrim gölgesi altında Marksist psikanalizin beyhude oluşum denemeleri*" olarak değerlendirilebilir. Daha ötesi değil.

Öznelerin eleştirel kuramını, öznelerin politik ekonomi kuramıyla birbirine eşitlemeye, bütünleştirmeye veya birbirinin yerine koymaya yönelik tüm girişimler başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûmdur, çünkü birey ile toplum arasındaki çelişki, yani "*bireyselliğin daha fazla gelişmesinin ancak bireylerin feda edildiği bir tarihsel süreçle elde edilebildiği*" (Marx'tan aktaran Dahmer, 2013) bir toplumun temel çelişkisi, sadece bilimsel ve kuramsal argümanlarla ortadan kalkmış olmuyordu. Tarihsel materyalizm ile psikanaliz arasındaki uzlaşmazlıkta toplumsallaşmış birey olgusu bir çelişki olarak varlık buluyordu: Marx'ta bireyler kendilerini çevreleyen 'şeyleri' şekillendirir ve onları anlamla yükler; aynı biçimde, bu nesneler de insanları şekillendirir ve etkiler; bu nedenle etkileşim söz konusudur. Freud'da ise, bireyi çevreleyen nesneler, farklı biçim ve niteliklerde haz güdüsünün tatmin edilmesinin araçlarıdır. Bunun bir uzantısı olarak insanın toplumsal doğası konusunda da farklı yaklaşımlar sergilenmektedir. Freud, güdülerin bireyleri belirlediği bir insan resmi çizerken Marx, insa-

nın kendi doğasını belirleyebileceğini ve şekillendirebileceğini varsayıyordu (Lichtman, 1990).

Konu bağlamında yürütülen tartışmaların en başında sorulması gereken kritik soru, “*Psikanalitik yöntem/düşünce, proletarya için nasıl bir öneme sahip, yani sınıf mücadelesinde ona nasıl yardımcı oluyor?*” sorusuydu. Ancak bu soru bu sadelikte ve somutlukta hiç sorulmadığı için, yanıt da bulmadı. Bunun yerine genel bir kuramsal zemin yaratılmaya çalışıldı ve psikanalizin (bir bilim dalı olarak) bilimsel sosyalizm ile, Marksizm ile uyumlu mu, yoksa ikisinin arasında birbirini dışlayıcı karşıtılıkların mı olduğu konusu sorunsallaştırıldı. İki kuramı kalibre etme girişimleri her defasında farklı yanıtlarla ve önermelerle son bularak daha da içinden çıkılmaz bir hal aldı. Bir yandan, Freudcu ve Marksist düşünceler arasındaki benzerlikler öne çıkarılırken, diğer yandan psikanalizin idealist, tek taraflı ve metafizik olduğu gerekçesiyle Marksizm ile hiçbir biçimde uyummadığı söylenmekteydi.

Henüz bir netleşme sağlanamamışken psikanalizin kendisi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra farklı siyasi ve ideolojik koşullar altında bir rönesans yaşadı. Bir yandan, özellikle Fromm ve Marcuse’nin rolüyle yeni, etkili Freudmarksizm çeşitleri ortaya çıkmıştı. Öte yandan, Marksist-Leninist felsefe daha da olgunlaşarak ileri bir aşamaya gelmiş, 1920’lerde sürdürülen yoğun tartışmaların ve 1930’larda elde edilen bilgi birikiminin sonuçlarına dayanan oldukça gelişmiş bir *Marksist psikoloji* de ortaya çıkmıştı (Dahmer, 2013). Buna ek olarak, psikanalizin uğraş alanını oluşturan sorunları kapsayan bilimler, çok sayıda yeni bilgi ortaya çıkarmıştı. Bu temelde Marksist-Leninist kuram, psikanalizin ideolojik ve felsefi içeriğinin ve ortaya attığı sinirbilim ve terapi teknikleri sorunlarının önemini derinlemesine değerlendirmeye olanağı buldu. Ve 1920’ler Almanyası’ndaki tüm ateşli ve heyecan uyandıran tartışmalar “devrimin” aranmadığı ya da çaresizce vazgeçildiği bir geleceğe devrildi. Almanya’da ve tüm Avrupa’da.

KAYNAKLAR

- Albrecht, C. (2019). Schüler machen Schulen. In: Fischer J., Moebius S. (eds) *Soziologische Denkschulen in der Bundesrepublik Deutschland*. S.15-38. Springer VS, Wiesbaden.
- Anderson, P. (1978). *Über den westlichen Marxismus*. Syndikat, Frankfurt am Main.
- Dahmer, H. (2013). *Libido und Gesellschaft. Studien über Freud und die Freudsche Linke*. 3. erweiterte Auflage. Verlag Westfälisches Dampfboot. Münster.
- DPG: Informationen über die DPG. 24.04. 2020 : <https://dpg-psa.de/Geschichte.html>
- Fallend, K. (2000). Mehr Fromm als Freud. In: *Die Presse – Spectrum*. 18. März 2000, Wien.
- Federn, P. (1919). Zur Psychologie der Revolution: Die vaterlose Gesellschaft. In: *Der Aufstieg: Neue Zeit- und Streitschriften*. Heft 12/13. Leipzig/Wien.

- Fenichel, O. (1928). Bericht über Benfeld, Sozialismus und Psychoanalyse. In: *Imago*, XIV. S.385-388. Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Wien.
- Fenichel, O. (1934). *Über die Psychoanalyse als Keim einer zukünftigen dialektisch-materialistischen Psychologie*. In: ZPPS, Band 1, S. 43-62. Verlag für Sexualpolitik, Kopenhagen.
- Freud, S. (1933). *Neue Folge der Vorlesung zur Einführung in die Psychoanalyse*. In: GW Band XV, Frankfurt am Main 1998.
- Füchtner, V. (2011). *Berlin Psychanalytic. Psychoanalysis and Culture in Weimar Republic Germany and Beyond*. University of California Press, California.
- Honneth, A. (1985). *Kritik der Macht. Reflexionsstufen einer kritischen Gesellschaftstheorie*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Jacoby, R. (1983). *The Repression of Psychoanalysis: Otto Fenichel and the political Freudians*. Basic Books, New York.
- Jeffries, S. (2019). *Grand Hotel Abgrund. Die Frankfurter Schule und ihre Zeit*. Klett-Cotta, Stuttgart.
- Jones, E. (1962). *Das Leben und Werk von Sigmund Freud*. Bd. 3. Verlag Hans Huber, Stuttgart.
- Jurinetz, W. (1925). Freudismus und Marxismus. In: *Unter dem Banner des Marxismus*, Heft 1. Verlag für Literatur und Politik, Wien/Berlin. S. 90-133.
- Kätzel, S. (1987). *Marxismus und Psychoanalyse*. VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin.
- Lichtman, R. (1990). *Die Produktion des Unbewußten. Die Integration der Psychoanalyse in die marxistische Theorie*. Argument Verlag, Hamburg.
- Lukács, G. (1922). Freuds Massenpsychologie. In: *Rote Fahne* v. 21.5.1922, 2. Beilage, Berlin.
- Merleau-Ponty, M. (1968). *Die Abenteuer der Dialektik. Kapitel II: Der westliche Marxismus*, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Nunberg, H., Federn, E. (Hg.) (1976). *Protokolle der Wiener Psychoanalytischen Vereinigung 1906-1908*. Fischer S. Verlag, Frankfurt am Main.
- Nunberg, H., Federn, E. (Hg.) (1977). *Protokolle der Wiener Psychoanalytischen Vereinigung 1908-1910*. Bd 2. Fischer S. Verlag, Frankfurt am Main.
- Osborn, R. (1975). *Marxismus und Psychoanalyse*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt.
- Rattner, J., Danzer, D. (2009). *Sozialismus und Psychoanalyse*. Verlag Königsgen & Neumann GmbH, Würzburg.
- Reich, W. (1935). Geschichte der Deutschn Sex-Pol-Bewegung. In: *ZPPS Band 2*, S.64-70. Verlag für Sexualpolitik, Kopenhagen.
- Reich, W. (1967). Interview mit Kurt R. Eissler (Sigmund Freud-Archiv) 18. Und 19. 10.1952. *Reich Speaks of Freud* içinde. M. Higgins und C.N. Raphael (Ed.). New York.
- Reich, W. (1971). *Massenpsychologie des Faschismus*. KiWi Verlag, Köln.
- Sandkühler, H.J. (1970). *Psychoanalyse und Marxismus. Dokumentation einer Kontroverse*. Theorie Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Teschitz, K. (1934). Zur Kritik der kommunistischen Politik in Deutschland. In: *ZPPS Band 1*, S.107-115. Verlag für Sexualpolitik, Kopenhagen.
- Thom, A. (1981). *Erscheinungsformen und Ursachen von Konfrontationen zwischen der revolutionären Arbeiterbewegung und der Psychoanalyse*. Wiss. Z. Karl-Marx-Univ.Leipzig Ges.-u. Sprachwiss. Reihe 30, Leipzig.
- Wiggershaus, R. (1987). *Die Frankfurter Schule. Geschichte, Theoretische Entwicklung, Politische Bedeutung*. 2. Auflage. Hanser, München.